

„Mindkét hazából kiárvulva...”?

Kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasáskultúrájáról

A tradíciókba kapaszkodni alapvető emberi szükséglet (Milosz, Czesław)

Előzmények. 1993 első negyedében kárpátaljai, vajdasági és kontrollként magyarországi középiskolásokat kérdeztünk meg (kérdőívekben egységesített módon) szabadidős tevékenységeikről, a jövőre vonatkozó terveikről, az életvezetést, a gondokodásmódot befolyásoló értékekről, olvasási szokásaikról és végül magyarságtudatukról. Az OSZK olvasásszociológiai műhelyében a nyolcvanas évek elején módszeresen gyűjtöttük a határon túli magyarság olvasás- és könyvkultúrájáról tudósító tanulmányokat, cikkeket. 1983-ban hasonló (kérdőíves) módszerekkel már végeztünk egy országos reprezentatív felmérést a hazai középiskolásokról, ahol a nemekhez és az iskolatípusokhoz kötődően találtunk szignifikáns különbségeket. A skála két végpontján következetesen a gimnazista lányok (többet és igényesebben olvasnak), illetve a szakmunkástanuló fiúk jelentek meg. (A szakközépiskolák rendszerint a gimnazistákhoz közeli sávban helyezkedtek el.) Majd ugyancsak itthoni adatokra támaszkodva mutattuk ki a regionális kultúrák jól látható jegyeit Kelet- és Nyugat-Magyarországon, illetve a katolikus és protestáns hagyományoknak az olvasási kultúrában máig ható következményeit, érzékelhető bizonyítékait. Az ország nyugati felében élő katolikusok gyakrabban olvasnak, a kézbe vett és kedvelt művek között több a közvetlenül szórakoztató mű, vagyis olvasmányszerkezetük praktikusabb, örömszerzőbb, hedonistább, mint a keleti régióban, ahol viszont a kevesebbet olvasás egy archaikusabb, s talán igényesebb, az olvasás szakrális funkcióját inkább őrző olvasmányválasztékot, a romantikusok és klasszikusok fokozott kedvelését találtuk jellemzőnek. S ezek az országrészekhez, illetve történelmi folyamatokhoz, kulturális hagyományokhoz kötődő eltérések még (és már) a 10 évesek olvasási szokásaiban is tetten érhetők, jelezvén az olvasási kultúra és egyáltalán a tradíciók több generációs mintákat önkéntelenül átvevő és követő, szívó természetét.

1991 tavaszán már – egy nagyobb kutatás kereteibe ágyazottan – hasonló módszerekkel vizsgálhattuk az erdélyi és csallóközi magyarság körében az olvasási kultúra és a nemzeti azonosságtudat összefüggéseit. A jól felismerhető, regionális eltérések mellett, döntő mozzanatnak tűnt az olvasási szokások és az ízlés elemzése után is a kulturális jelenségek folyamatossága, határokat, tiltásokat, kereskedelmi, iskolarendszerbeli nehézségeket átlépő ereje. Különösen karakteres kép alakult ki a Székelyföldön (Székelyudvarhelyen és környékén) begyűjtött adatok nyomán: archaikusabb, a romantikusokat és a klasszikusokat jobban őrző irodalmi ízlésvilág, elmélyültebb, a tradíciókhoz inkább kötődő magyarságtudat és optimistább, a nemzet megmaradásában inkább bízó jövőkép volt jellemző. A

magyarországi válaszokat viszont a kortársi szórakoztató olvasmányok iránti erősebb vonzódás, bizonytalanabb, a hagyományokat kevésbé emlegető magyarságtudat és a jövő iránti szorongás, bizalmatlanság jellemezte.

Szociálpszichológiai tankönyvek példája is lehetne az itt tapasztalt összefüggés a hátrányos (elnyomott) helyzetben lévő csoport identifikációs modellek iránti fokozott érzékenységre, a „nagyobb felszólító erő” megjelenésére, a felkínált identitásmoделlek iránti fogékonyság erősödésére. Az Erdélyben tapasztalható, a kisebbségekre tartósan nehezedő nyomás, diszkrimináció fokozottan érzékennyé teszi az ott élő magyarokat a megfelelő nemzeti, etnikai modellek kidolgozására, elfogadására és beépítésére, s erre a célra kiválóan megfelelnek a Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móricz, Tamási és Sütő művek, illetve azok hősei, tetteik, gondolataik, törekvéseik. Vagyis a szorongatott helyzetben lévőknek nagyobb szükségük van megmaradásuk, önvédelmük, önerősítésük érdekében az anyanyelvű irodalom, a nemzeti romantikusok és klasszikusok olvasására.

Ugyanakkor más befogadápszichológiai vizsgálódások eredményeiből tudjuk, hogy legalábbis két szálon fut a szépirodalmi művek recepciója: a) létezik a „visszatérő személyes téma”; b) és egy a nemzeti azonosságtudat által meghatározott, a történelmi-társadalmi körülményekkel szoros kapcsolatban lévő kultúrafüggő téma is. Egyébként a nemzeti önarckép irodalomolvasást irányító szerepét, a valóság észlelésének erős társadalmi meghatározottságát többek között éppen műhelyünkben végzett finn-magyar vizsgálat eredményei is ékesen bizonyították. Az adatok szerint a finn olvasók számára az individuum az autonómia, az ironia és a humor, a magyarok számára pedig a kiszolgáltatottság, a történelmi meghatározottság, a társadalmi összefüggések hangsúlyozása, illetve a tragikusabb önszemlélet voltak a jellegzetes értékek.

Mi tehát, amikor az egymástól elszakított nemzetrészek olvasási kultúráját derítjük fel, valójában a nemzeti azonosságtudat variációival, eltéréseivel összefüggő olvasási jellemzők együttjárását, kölcsönös interakcióját keressük.

Kultúra-olvasáskultúra. Akár a mottóként idézett lengyel Nobel-díjas költő szavainak szabad magyar fordításaként is érthetjük Kányádi Sándor vélekedését, melyeket Cseh Gusztáv rajzainak, metszeteinek értelmezése, értékelése kapcsán fogalmazott meg: „A léleknek is rétegesen kell öltözködnie, álomba, emlékke, hagyományokba...”

Különösen fontos mostanában fontolóra venni a fentieket, amikor világosan kimondható, hogy a szocializmus minden országban a hagyományokkal való könyörtelen leszámolás álláspontját, a tradíció megtörésének igényét („A múltat végképp eltörölni”) hirdette – remélve, hogy ennek sikeres végrehajtása a nemzeti kohézió meggyengüléséhez, az interaktív funkció eltűnéséhez vezet majd. Nem csupán a legdurvább változatokra gondolunk, mint 1944 őszén a vajdasági magyarság meglizedelése, a kárpátaljai 18–50 éves teljes magyar férfilakosság „3 napos robotra” hurcolása, vagy az ottani református papság megsemmisítése, hanem a nemzeti történelem csonkolására a tantervekben és a tankönyvekben, a közös múlt kisajátítására a történelemkutatásban, valamint a legfontosabb identitásformáló tantárgyaktól való elidegenítésre (30 év magyar irodalmi érettségi tételeinek csaknem fele politikai propaganda célokat szolgált, a Szózat és a Himnusz bizonyos versszakai rendszerint kimaradtak a tankönyvekből stb.). Mivel közben a jelzett törekvések motívumai jól érthetőek az utódállamok egyes veze-

tőinek részéről, mégis nyomatékosítani szükséges, hogy a tradíció, a kulturális hagyományok részleges továbbélése a társadalmi szolidaritás, a nemzeti összetartozás érzésének segítője s egyúttal iránytű, egyfajta eligazodást, a konfliktusok megoldását segítő koordinátarendszer is az egyén számára. Ahogyan azt R. Várkonyi Ágnes írja: „a tradíció, a kultúra a világ használati utasítása”. Vagy a kissé tagoltabb, Németh Lászlótól származó megfogalmazás: „A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnes, irányítója.” Csak így válik teljessé Milosz tömondatának jelentése, Kányádi metaforája. Egyénként, a válaszra, tettek-re ösztönző kihívások idején is múlhatatlanul szükségünk van a belső iránytű által vezérelt reakciókra, de a nagyobb egységekhez való kapcsolódást szolgáló kohéziós erők működése is alapvető szükségletnek tűnik.

A tradíció vállalható részét, az emberiség, a nemzet kulturális örökségét éppen az írásbeliség, a nyomtatott szó, többek között a szépirodalom, a könyvekbe, folyóiratokba, tankönyvekbe, antológiákba sűrített mi-tudat testesíti meg leginkább. Kik és milyen gyakran olvashatják, idézhetik Arany, Petőfi, Heine, Rilke, Ady, József Attila, Jókai, Gárdonyi, Sütő, Dosztojevszkij, Th. Mann, Tolsztoj, Vári Fábrián László, Fehér Ferenc, Hemingway, Böll, Gion Nándor vagy Kovács Vilmos történeteit, szavait, rímeit, metaforáit, nagy feszültségeket hordozó, sűrített költői képeit?

Nem kevesebbet szerettünk volna tehát, amikor kárpátaljai és vajdasági középiskolásokat kérdeztünk, csupán az „iránytű és a belső mágnes” létéről, állapotáról, működéséről próbáltunk adatokat gyűjteni a kisebbségi magyarság leendő értelmisége körében. Természetesen nem csupán a szépirodalom olvasását tartjuk fontosnak, hiszen a nyomtatott szó, a leírt mondatokká sűrített ismeretek használata alapvető feltétele a Széchenyi István által szorgalmazott „köz-

értelmesség” karbantartásának, fejlesztésének, illetve mindannak, amit röviden európai kultúráként szoktunk emlegetni.

Válaszolóink. Korábbi erdélyi és csallóközi vizsgálatainkban – az eredeti elképzeléseinktől, a körülmények hatására eltérítve – végül tudatosan választottunk 25–30 ezer lakosú, egyértelműen magyar többségű kisvárosokat, mert a megelőző tapasztalatok szerint az ilyen nagyságrendű településekről nyert adatok állnak minden tekintetben legközelebb az országos átlaghoz. Mostani terepválasztásunkban azonban már sokkal több volt a kényszerű elem. Mint közismert, ma Beregszász az egyetlen magyar többségű város Kárpátalján, de még ott sem tudtunk 50–50 17 éves magyar gimnazistát és szakközépiskolást találni, akik magyar nyelvű középiskolában tanulnak, s ezért 12 db kérdőívet Nagydobronyban vettünk fel. A vajdasági adatfelvétel még nehezebbnek bizonyult. Jó ideig sem közreműködő, az iskolába, az órájára beengedő pedagógust, sem a kérdőív kitöltésére vállalkozó tanulót nem találtunk. Végül azonban kitűnő segítőtársakra találtunk *Orosz Ildikó* (Nagydobrony), *Kovács Miklós* (Beregszász), *Matuska Mária* és *Matuska Márton* (Újvidék) személyében. Az ő ügyszeretetük, kockázatvállaló bátorságuk és fáradhatatlan munkájuk nélkül ez a beszámoló nem készülhetett volna el. Hálás köszönet érte! Tehát gimnazistákat és szakközépiskolásokat kérdeztünk meg a három helyszínen, összesen 300 diákot:

- 100 főt – Kárpátalján (Beregszászon és Nagydobronyban),
- 100 főt – Vajdaságban (Újvidéken és Bácskapatolyán),
- 100 főt – Magyarországon (Hatvan városában.) (A hazai adatfelvételben közreműködő kollégáknak *Hajducsek Lászlónénak*, *Vajda Miklósnak* és *Kocsis Istvánnak* ugyancsak köszönettel tartozunk.)

Tegyük nyomatékosá! Szándékosan nem a „Megkérdezettek” vagy „Kérde-

zettjeink” alcímet használtuk, mert a volt Jugoszlávia területén zajló háborús cselekmények a Vajdaságban is súlyos következményekkel jártak, járnak. A megfélemlítés eszközei igen változatosak, s ennek hatása az interjúhelyzetek kerületsétől az ország elhagyásáig meglehetősen széles skálán ingadozik. Ennek következtében az összehasonlítás alapja (Újvidék nagyváros és már régen nem magyar többségű) kissé módosult. A joggal emlegetett háborús körülmények ellenére szeretnénk komolyan venni a felmérés szociológiai jellegét, a szakma tisztesszabályait, s ezért mutassuk be röviden mintánkat! A régiónkénti 100–100 főn belül mindig sikerült fele-fele arányban gimnazisták és szakközépiskolások kérdőíveit begyűjteni, de rendszerint enyhe lány többséggel. Fontos viszont részletesen bemutatnunk a szülői hátteret legalább némileg jellemző iskolázottsági és foglalkozási táblákat.

A szülők iskolai végzettsége

	Beregszász		Újvidék		Hatvan	
	anyák isk.végzets.	apák isk.végzets.	anyák isk.végzets.	apák isk.végzets.	anyák isk.végzets.	apák isk.végzets.
Kevesebb, mint 8 általános	3	2	7	5	0	0
8 általános	8	11	38	11	17	8
Szaktmunkáképző	35	44	18	44	25	42
Érettségi	41	22	17	10	44	27
Főiskola, egyetem	8	10	15	24	12	14
Nincs válasz	5	11	5	7	2	9

Két pont kivételével adatsoraink egyenletes elrendeződést mutatnak. Domináns kategóriák mindkét szülő esetében a szaktmunkásbizonyítvány (apák) és a középiskolai érettségi (anyák) látszik. Az újvidéki minta viszont már a legelső táblázatban is „leadja nagyvárosi névjegyét”, hiszen ebben a csoportban legmagasabb a felsőfokú végzettséget szerzett apák aránya (24%). Ugyanitt viszont meglepően sok a csupán általános iskolai bizonyítvánnyal, többnyire háztartás-

beliként, esetleg nyugdíjasként a családanyai szerepet főfoglalkozásban vállaló nők száma (30 fő).

A szülő foglalkozása

	Beregszász		Újvidék		Hatvan	
	anyák foglalkozása	apák	anyák foglalkozása	apák	anyák foglalkozása	apák
Nyugdíjas, htb.	15	2	30	3	5	8
Segéd v. betanított munkás a mezőgazd.-ban	–	2	–	9	1	–
Segéd vagy bet. munkás nem a mezőg.-ban	8	13	16	11	18	13
Szakmunkás mg-ban	10	11	–	2	2	2
Szakmunkás nem mg-ban	35	42	23	31	21	34
Adminisztratív	7	1	8	5	12	3
Középszintű	11	8	7	8	17	9
Vezető, értelmiségi	5	7	11	21	12	13
Vállalkozó	1	1	1	–	7	6
Munkanélküli	2	–	4	2	4	4
Nincs válasz	6	13	0	8	1	8

A foglalkozási táblázat elrendeződése még egyértelműbbé teszi a szakmunkási létforma dominanciáját mindhárom helyszínen, illetve a már említett nagyvárosi hatás érvényesülését Újvidéken (21 vezető, illetve értelmiségi apa). Érdekes megjegyezni, hogy vállalkozó és munkanélküli is a hazai mintában fordul elő a leggyakrabban, míg az erre a kérdésre nem válaszolók a kárpátaljai csoportban voltak a legtöbben. (Ott még nincs munkanélküli segély!)

A vállalkozó szülők száma a magyarországi mintában a legmagasabb, míg a vezetői, értelmiségi csoportba a kárpátaljai szülők közül lehetett a legkevesebbet besorolni. A minta általános jellemzését a szülők közötti hivatalos kapcsolatokra vonatkozó kérdéssel zárhatjuk. A két szélső pólust Hatvan és Beregszász jelenti. Nem csupán az együttélő szülők 10%-nyi különbsége miatt, hanem a kissé bizonytalan jelentésű egyéb kategória eltérése okán is. Ugyanakkor feltevésünk szerint nem lehet véletlen a családi állapot és a foglalkoztatás mentén tapasztalható bizonytalanságok (nincs válasz + egyéb) beregszászi egybeesése, együttes előfordulása. Gyaníthatóan az egzisztenciális fenyegetettség (pl. a munkahely elvesztése) rendkívül szoros interakcióban van a családi kapcsolatok fellazulásával, az egyéb kategóriába sorolandó esetek száma tehát szaporodik.

Hogyan élnek a szülők?

	Beregszász	Újvidék	Hatvan
Együtt	80	85	90
Elváltak	7	9	7
Elváltak, újra házasodtak	3	1	3
Egyéb	10	5	0

Mindent összevetve, a fenti adatsorok, táblázatok talán elfogadhatóvá teszik az olvasó számára a későbbi összehasonlítások jogosságát, a véletlenszerűen választott minta használhatóságát.

Értékek. Valójában még mindig a minta általános bemutatásánál tartunk, amikor a családi háttér jellemzőinek felvillantása után az életvezetési elvek, az értékek világa felé fordítjuk az olvasó figyelmét. Négy síkon teszünk erre kísérletet, a kérdőívben is alkalmazott sorrendet reprodukálva:

– Egy napom tíz év múlva...

(Kérjük, írja le röviden, hogyan képzelem egy átlagos napját tíz év múlva!)

– Közlebbi tervek... (A jelenlegi iskola befejezése után mit szeretne csinálni?)

– Szabadidős tevékenységek rangsorolása, osztályozása

– Célértékek rangsorba állítása (Rokeach, M. tesztje)

Tíz év múlva. Kérdőívünk első érdemi tétele rögtön a táblázatokra nyitott ablakot, a projektív tesztként is működő megkezdett mondat folytatását kérve. A néhány szavas kitérő válaszoktól az érzékeny, tartalmas, kisebb eszmefuttatásokig terjed a skála. Összesen 49 kategóriát tartalmazó elemzési szempont használatával próbáltuk a szükségképpen nagy változatosságot mutató szövegeket összehasonlíttatni. Mielőtt azonban a legfontosabb pontok számszerű eltéréseit sorra vennénk, hadd mutassunk be egy-egy csokrot a tipikusnak, érdekesnek látszó eredeti válaszokból!

Beregszász: – Szeretném, ha 10 év múlva egy menő üzletember lennék, akinek a magánélete *nyugodt*, de az üzleti mozgalmas lenne. Reggel felébrednék, megreggeliznék és elmennék a munkahelyemre. Ez a munkahely olyan lenne, hogy sokat kell utazni. Délután hazamennék, kipihenném a napi fáradalmakat. És minden nyáron elmennék nyaralni.

– Lesz egy boldog családom, *béke* lesz, lesz egy *biztos munkahelyem*, és nem kellesz félnem attól, hogy mit hoz a holnap. Anyagi jólétben élek, reggel *ne féljek felébredni sohasem*. Reggel elmegyek a munkámba, aztán, ha délután hazatérek, játszózó gyerekek és szép feleség várjon otthon.

– Ha jól megfigyeljük a világot, akkor mindenhol *háborúzást, viszálykodást* figyelhetünk meg. Én bízok benne, hogy egyszer egy napon... Felkelek, elvégzem a reggeli tennivalót és a békés világban elmehetek egy hosszabb utazásra a világ körül vagy a Földön kívüli sötétségbe.

– Tíz év múlva úgy képzelem el az életemet, hogy dolgozni fogok. Foglalkozásomat komolyan fogom venni. Családomat becsülni és szeretni fogom még a munkámnál is jobban. Gondolom, hogy gépesítve lesznek az utcák és más különböző helyek is. És így több időm lesz a családomra. Azt gondolom, tíz év múlva nem fog *ilyen nehézségekkel küszködni az országunk*.

– Tíz év múlva a gépesítés már megkönnyíti az emberek életét, eltűnnek a fizikai munkák. Az emberek szabadon, függetlenül dolgoznak és élnek. *Háborút* csak a történelemben találunk. Nincs *fajgyűlölet*, mindenkinek egyforma joga van. Rendes munkalehetőség van, gazdasági gondok nincsenek. *Katonaság* csak alacsony számban létezik.

– Talán minden ugyanaz lesz, ahogy volt, van, de szerintem, ha továbbra is fogunk fejlődni, mind iparilag, gazdaságilag, akkor minden korszerűbb lesz. De

politikailag, ha az országok így fognak *háborúzni*, mint most, akkor nem sok remény van... Az is lehet, hogy eljön 2000-ben a világvége.

– Remélem, tíz év múlva lesz egy szerető férjem és egy kisbabánk, akit mind a ketten szeretettel fogunk nevelni. Egy napomat így képezem el: reggel elkészíteni a családot s munkába menni, bevásárolni, vacsorát főzni és békés hangulatban eltölteni a családdal az estét.

Már e néhány mondat után is egyértelműen a biztonság, a nyugalon keresése, a háború, a fajgyűlölet, a feszültségek kerülése tűnik a legjellemzőbb motívumnak. Legtöbbször a családi kapcsolatokat (66 fő), a pénzkereső munkát (32 fő), a háztartási tennivalókat (23 fő) és a boldogság megtalálását (13 fő) említették.

Újvidék: – Nem hiszem, hogy *élni* fogok.

– Nem tudom, hogy *élek-e* majd tíz év múlva.

– Talán már *nem is létezik majd e város*, ahol élünk, de remélem, hogy a magyarság sorsa talán jobbra fordul és a mi életünk, a fiatalok és idősebbek élete is megváltozik.

– Valószínű, hogy *Budapesten fogok lakni*. Legalább 5 gyerekem lesz. Minden nap foglalkozom velük és a magyarságra tanítom majd őket. Minden Ferencváros mérkőzésre elmegyek. Munka után (földrajztanár leszek) a szabadidőmet a feleségemnek és a gyerekeknek szentelem. Párttag leszek (most nincs olyan párt, amely híven szolgálná a magyar népet). Ezenkívül sokat fogom látogatni a budapesti színházakat.

– Jó téma! Tíz év múlva szép családom lesz. Három gyerekem és egy jó férjem, jó munkám, anyagi biztonságom. Lehetséges, hogy *nem ebben az állati országban fogok élni* (remélem!). Reggel mindenhol rendet teszek, munkába megyek. Amikor hazajöttem, ebédet főzök, pihenek és az otthoni munkákat végzem.

– Reggel felkelek, megetetem az állataimat (nagyon szeretem az állatokat, főleg a háziállatokat, pl. tehén, kecske stb.). Remélem, tartani fogok belőlük néhányat. Utána elmegyek a munkahelyemre, majd amikor hazatérek, akkor finom ebédet főzök a férjemnek. Délután elvégzem a ház körüli munkákat, majd olvasok egy kicsit. Remélem, hogy gyermekeim is lesznek, s természetesen velük is jó anyaként fogok bánni. Este pedig imádottnak férjemmel a *szerelem tüzében* fogunk égni.

16 fő jelezte szó szerint a létbizonytalanságot és ugyancsak tizenhatan adtak kitérő választ, kilencen pedig az emigrációt és/vagy a vendégmunkási létformát gondolják reálisnak. Ezzel együtt negyvenötön családalapításra gondolnak, 29 fő pénzkereső munkát emleget. A háború megüli a lelkeket s 100 tizenhét éves fiatal mindössze 62 gyereket képzel el majdani családjában.

Hatvan: A magyarországi válaszok meglepő homogenitást és józan realizmust tükröznek. Rendre a munka, a család és némi szórakozás fogalmazódik meg 1–2 mondatban. Ezért csupán két szélső pólust megjelenítő szöveget idézünk szó szerint.

– Az idegenlégióban, a 2-REI-ben vagy a 2 REP-ben szolgálók olyan helyen, ahol közel lehetek a halálhoz, a veszélyhez, ha addig egyáltalán még élek.

– Valószínű, hogy Budapesten fogok élni, lehetőleg egy magas bérházban. Minden nap a munkámtól függően, de lehetőleg nem korán kelek fel. Elképzelhetőnek tartom, hogy nem a férjemmel, hanem inkább az *élettársammal élek*. Egy könnyű, gyors reggeli után (gyümölcs, müzli, tej) kerékpárral megyek a munka-

helyemre, amit nagyon szeretek. 16 óráig dolgozom, majd a „férjemmel” együtt kerékpározunk haza. Délután a háztartási munkák elvégzése után az estét barátainkkal töltjük (elég gyakran), pl. színházba megyünk vagy moziba. Az életársammal éjszaka sokáig beszélgetünk. 17 óra után nem eszünk semmit (egészséges életmód végett). Életemben fő szerepet fog játszani a *zene* és persze az *olvasás* is.

A „szűkkeblű idézési” gyakorlat ellenére a hatvani válaszok összessége adta a legkiegyenlítettebb összképet (család, munka, lakás, ház, autó, utazás, tv, mozi, színház, szórakozás, sport és még minden ötödik válaszban az olvasás is felbukkan). Ugyancsak jólesően könyvelhettük el a családi beszélgetések, a gyerekekkel való foglalkozás (tanulás, olvasás) mozzanatainak előfordulását. Itt száz fiatal 91 majdnani gyerek születését fogalmazta meg.

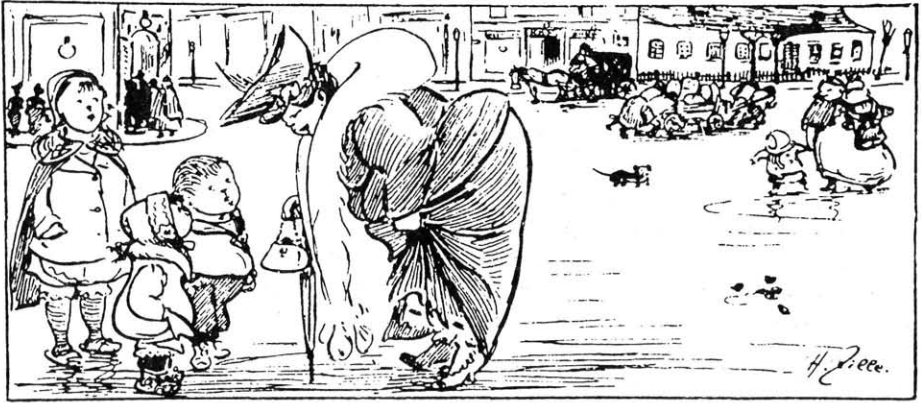
Amint már a fentiekből is kitetszik, a közállapotok ziláltsága, a létbizonytalanság és a háborús fenyegetettség – különösen a Vajdaságban – alapvetően befolyásolja, szükségképpen elbizonytalanítja a fiatalok jövőképét. Itt béke és stabilitás van, tehát értelmes feladat a jövőről gondolkodni, Kárpátalján és a Vajdaságban nem tűnik pontosan így.

Végül állításaink és idézeteink ellenőrzésének megbízhatóbb eszközeként tesszük közzé a tartalomelemzés eredményeit sűrítő táblázat rövidített változatát.

Tíz év múlva

	Beregszász	Újvidék	Hatvan
Férj-feleség, családban él	66	45	56
Pénzkereső munka	32	29	44
Érdekes munka	8	3	10
Háztartás	23	9	43
Baráti kapcsolatok	2	6	14
Lakás, ház	5	3	12
Autó	2	7	9
Jólét, pénz	7	7	8
Utazás	2	2	4
Családi kapcsolatok	0	2	8
TV	6	6	35
Mozi, szórakozás	10	9	19
Sport, kirándulás	4	11	19
Olvasás	3	3	20
Meg kell érni élve	0	16	0
Családi beszélgetés	4	5	21
Boldogság	13	7	11
Gyerekszám	63	62	91

Hasonló jellegű tendenciák bontakoztak ki a *rövidtávú célokat* firtató kérdésünk („Mit fog csinálni a jelenlegi iskola befejezése után?”) nyomán előállított számsorok elemzése után is. Hatvanban 1:3 arányban állnak a munkavállalást és a továbbtanulást tervezők számsorai, a Vajdaságiak körében legnagyobb a teljes

bizonytalanság (10 fő), a külföldi munkavállalásban reménykedők (13 fő), illetve a mielőbbi házasságot emlegetők (11 fő) száma, míg a kárpátaljai válaszok között a munkábaállás (36 fő) és a magyarországi továbbtanulás (11 fő) volt a másik két csoporttól eltérően gyakori, de a megkérdezettek csaknem fele itt is a továbbtanulás valamilyen felsőfokú formáját tervezi.

Szabadidő. Az összesen 39 tétel, döntően az olvasási szokásokra és a nemzeti azonosságtudatra összpontosító kérdőívünkben volt néhány, a kulturális tevékenységgel általános szinten összefüggő tételünk, melyek alkalmasnak látszanak a jelzett kérdések bizonyos szintű megválaszolására. Elsőként a szabadidős tevékenységek 27 elemből álló listáját tettük a vizsgálati személyek elé, kérve őket minden egyes tétel osztályozására a felkínált ötfokú skála segítségével. („Minél jobban szereti a szóban forgó lehetőséget, annál jobb – magasabb – osztályzatot adjon!”)

Az átlagosztályzatokat és az ezek nyomán kiszámított ranghelyeket tartalmazó táblázatunk 3 metszetben mutatja be adatainkat: a) három helyszínt, b) a nemek megoszlását és c) az iskolatípusokat.

A nem véletlenszerű különbségek kiszűrését jelzik az egyes számok mellett megjelenő * (csillagok), melyeket a kétmintás *t* próba elvégzése után használhatunk. (Az adatok számítógépes feldolgozását Zeöld László végezte, fáradozását, segítségét ezúton is hálásan köszönöm.) Ha a *t* értékét 1,96-nál nagyobbának találtuk, akkor ugyanis 95 százalékosnál erősebb valószínűséggel beszélhetünk szignifikáns, tehát lényeges eltérésről.

A szignifikanciaszámítás eredményeit szálaazva, meg kell állapítanunk, hogy a csoportonkénti összevetés eredményei szerint a legkevesebb eltérést (9 esetben) a beregszászi és az újvidéki válaszok között találtunk, vagyis az ő reakcióik, ítéleteik hasonlítanak leginkább egymásra. Legélesebb különbségek a fiúk és lányok válaszai közt (17 eset) illetve a gimnazisták és szakközépiskolások (15 tétel) átlagosztályzatai mentén vannak. A táblázat adatainak részletes elemzésére itt terjedelmi okokból nincs módunk, a csillagok azonban jelentős segítséget adhatnak az aprólékos kiértékelésre vállalkozó olvasónak is. Nem hagyhatjuk viszont említés nélkül a kulturális deprivatizáció osztályzatokban is megjelenő bizonyítékait Kárpátaljáról és a Vajdaságból. A mozi, a múzeumlátogatás, a színház,

a szépirodalom olvasása – tehát az intellektuális tevékenységek – átlagai és rangsorban elfoglalt helyük is rendre jelentősen magasabbak a hatvani kérdőívekben, mint a másik két helyszínen.

Szabadidős tevékenység átlagai és ranghelyei

Sorsz.	Megnevezés	Beregszász		Újvidék		Hatvan		Fiú		Lány		Gimnázium		Szakköz.	
		á.	r.	á.	r.	á.	r.	á.	r.	á.	r.	á.	r.	á.	r.
1.	Motorozás	3,47	17*	3,65	13*	2,50	25	3,53	11*	2,84	24	2,91	23	3,37	17*
2.	Barkácsolás	3,03	23*	2,54	25	2,68	24	2,93	21*	2,48	26	2,62	25	2,73	25
3.	Együttlét	4,55	2	4,72	1	4,58	1	4,45	2	4,62*	2*	4,54	2	4,55	1
4.	Házimunka	4,07	11	2,96	20	3,38	14*	3,08	20	3,79*	12*	3,42	15	3,54	13
5.	Játék	4,44	5	4,18	7	4,43	3	4,40	4	4,39	4*	4,37	4	4,41	4
6.	Videózás	3,63	16*	3,77	12*	2,85	23	3,49	13*	3,23	19	3,19	18	3,50	15*
7.	Kirándulás	4,55	3	4,51	4	4,56	2	4,42	3	4,65	1*	4,61	1	4,50	3
8.	Gyűjtés	2,31	27	2,29	26	2,23	26	1,97	27*	2,22	27	2,10	27	2,12	27
9.	Képregény	2,86	24*	2,69	24*	2,13	27	2,50	25	2,78	25*	2,47	26	2,85	24*
10.	Mozi	3,08	22	2,98	18	3,13	19	2,88	23	3,20	20*	3,10	20	3,03	22
11.	Ábrándozás	3,68	13	3,42	15	3,69	10	3,39	14	3,80	11*	3,87	9*	3,37	18
12.	Múzeum	2,65	26*	2,21	27	3,17	17*	2,40	26	3,13	22*	3,12	19*	2,51	26
13.	Műkedvelés	3,17	19*	2,97	19*	3,32	15	2,93	22	3,51	16	3,34	16	3,18	19
14.	Diszkózás	4,08	10*	3,94	8*	3,15	18	3,22	16	3,47	17	3,04	22	3,69	10*
15.	Rádiózás	3,18	18	3,91	9*	3,09	20	3,12	18	3,37	18*	3,10	21	3,42	16*
16.	Autózás	4,16	9	4,33	6*	3,80	8*	3,94	7	3,87	9	3,70	10	4,10	7*
17.	Szépirodalom	3,65	15	3,03	17	3,80	9*	3,24	15	4,12	7*	3,98	7*	3,50	14
18.	Színház	2,73	25	2,90	21	4,00	6*	2,79	24	3,86	10*	3,68	11*	3,10	21
19.	Számítógép	3,15	20	2,87	23	3,05	21	3,17	17*	2,87	23	2,86	24	3,14	20*
20.	Magnózás	4,45	4	4,35	5	4,12	5	4,25	5	4,12	6	4,08	6	4,27	5*
21.	Szakirodalom	3,14	21	2,90	22	3,24	16	3,09	19	3,16	21	3,33	17*	2,93	23
22.	Televíziózás	4,17	8*	3,80	11	3,69	11	3,82	9	3,73	13	3,65	12	3,88	9*
23.	Újságolvasás	3,67	14	3,30	16	3,62	13	3,50	12	3,68	14	3,65	13	3,56	12
24.	Pop koncert	3,91	12*	3,57	14*	2,99	22	3,54	10	3,61	15	3,50	14	3,67	11
25.	Beszélgetés	4,35	6*	3,88	10	3,99	7	3,93	8	4,28	5*	4,15	5	4,10	8
26.	Házibuli	4,23	7*	4,56	3*	3,68	12	4,08	6	3,96	8	3,90	8	4,12	6*
27.	Együttjárás	4,67	1*	4,57	2	4,41	4	4,47	1	4,49	3	4,45	3	4,51	2

á= átlag

r= ranghely

(Folytatjuk)

Nagy Attila

Munkánk az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatásokról szóló 63/1992. (IV.4) Kormányrendelet alapján elnyert pályázat révén valósulhatott meg. A nagylelkű támogatásért ezúton is hálás köszönetet mondunk.

A Jelentés a KMK felülvizsgálatáról című anyagunk természetesen annak a Bizottságnak a véleményét-konceptióját képviseli, amely a szerzőséget vállalta. Vannak más koncepciók-vélemények is. Sóron Lászlóé, Nagy Attilaé, másoké. Az ő szövegeiket következő számunkban olvashatják az érdeklődők.